

IKKI TILLI VA BIR TILLI BOLALARDA TAFAKKUR RIVOJLANISHIDAGI FARQLAR

Usmonov Sherzod Axmadjonovich

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, FarDU

Yo'ldasheva Gulhexrabonu

Psixologiya (faoliyat turlari bo'yicha) magistranti

Annotatsiya: *Ushu maqolada ikki tilli va bir tilli bolalarda ta'lim tizimidagi o'zlashtirishda farqlar hamda tafakkur rivojlanishidagi muhim omillar o'rganib chiqiladi, turli metodlar va ikki tilli tizimdagi yutuq va kamchiliklar muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *qobiliyat, yaratuvchanlik, adaptatsiya, nutqiy faoliyat, rivojlanish, tafakkur omillari*

Ikki tilli va bir tilli bolalarda tafakkur rivojlanishining farqi ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan va bu sohada bir qator muhim natijalar qo'lga kiritilgan. Quyida ikki tilli va bir tilli bolalarda tafakkur rivojlanishining asosiy farqlari va ularning ta'sirini tahlil qilamiz.

1. Kognitiv qobiliyatlar

1.1. Ijodkorlik va moslashuvchanlik: Ikki tilli bolalar ko'pincha yanada ijodkor va moslashuvchan bo'lishadi. Ikkita tilni o'rganish jarayonida ular turli xil fikrlash usullarini o'zlashtirishadi va bu, ularning ijodkorlik qobiliyatlarini oshiradi.

1.2. Diqqat va nazorat: Ikki tilli bolalar diqqatni boshqarish va ma'lumotni qayta ishlash qobiliyatida yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lishlari mumkin. Ular ikki til o'rtasida almashishda diqqatni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar, bu esa umumiy kognitiv nazorat qobiliyatlarini oshiradi.[1].

2. Lingvistik qobiliyatlar

2.1. Metalingvistik Ong: Ikki tilli bolalarda metalingvistik ong yaxshiroq rivojlanadi. Ular tilning tuzilishi, qoidalari va foydalanilishi haqida ko'proq xabardor bo'lishadi. Bu ularga yangi tillarni o'rganishni osonlashtiradi va tildan yanada aniqroq foydalanish imkonini beradi.

2.2. So'z boyligi: Ikki tilli bolalar ikkita tilning lug'at boyligini o'zlashtiradilar, bu esa ularning umumiy so'z boyligini oshiradi. Biroq, har bir tilda alohida-alohida so'z boyligi bir tilli bolalarga nisbatan kamroq bo'lishi mumkin.

3. Ijtimoiy va emotsional qobiliyatlar

3.1. Madaniy Ong: Ikki tilli bolalar ko'pincha turli madaniyatlar bilan tanish bo'lishadi, bu esa ularning madaniy ongini rivojlantiradi. Ular turli madaniy qadriyatlarni tushunishadi va qabul qilishadi, bu esa ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi.

3.2. Empatiya Va O'zaro Aloqa: Ikki tilli bolalar odatda o'zaro muloqot qilishda va boshqa odamlarni tushunishda yuqori qobiliyatga ega bo'lishadi. Ular ikki til va madaniyat o'rtasidagi farqlarni anglashadi va bu ularning empatiya ko'nikmalarini rivojlantiradi.[2].

4. Tafakkur va muammo hal qilish

4.1. Muammo hal qilish: Ikki tilli bolalar muammo hal qilishda va turli vaziyatlarda innovatsion yechimlar topishda muvaffaqiyatli bo'lishadi. Ular bir nechta til va madaniyatdagi tajribalarni qo'llab, muammolarni turli yo'llar bilan ko'rib chiqishadi.

4.2. Ko'p ma'lumotni qayta ishlash: Ikki tilli bolalar bir vaqtning o'zida ko'p ma'lumotni qayta ishlashda yaxshiroq bo'lishadi. Bu ularning ko'p vazifalarni bajarish qobiliyatlarini oshiradi va turli xil murakkab vaziyatlarni boshqarishda yordam beradi.

5. Ta'lim va akademik ko'rsatkichlar

5.1. Akademik Yutuqlar: Ba'zi tadqiqotlar ikki tilli bolalar akademik jihatdan bir tilli bolalarga nisbatan yuqori ko'rsatkichlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu, ularning keng qamrovli tafakkur qobiliyatlari va tilga oid malakalari tufayli bo'lishi mumkin.

5.2. Yozma Va Og'zaki Nutq: Ikki tilli bolalar yozma va og'zaki nutqda turli xil yondashuvlarni qo'llay olishadi, bu esa ularning umumiy nutq qobiliyatlarini oshiradi. Ular har ikki tilda ham fikrlarini aniq va ravon ifodalashni o'rganadilar.[3].

Ikki tilli va bir tilli bolalar ta'limidagi farqlar ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan va ularning o'qish, yozish, fikrlash va ijtimoiy ko'nikmalari rivojlanishiga ta'siri turlicha bo'lishi mumkin. Quyida ikki tilli va bir tilli bolalar ta'limidagi asosiy farqlar va ularning ta'lim jarayonidagi ta'sirini ko'rib chiqamiz:

1. Til O'rganish Jarayoni

1.1. Tilga Kirish:

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilni o'rganish jarayonida barcha diqqat va resurslar bir tilda jamlanadi, bu esa o'sha tilda chuqurroq va kengroq bilim olishga yordam beradi.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Ikki tilni o'rganish jarayonida bolalar ikkita tilni bir vaqtda o'zlashtiradilar. Bu esa til o'rganish qobiliyatlarini kengaytiradi, ammo har bir tilda chuqurroq bilim olish biroz ko'proq vaqt talab qilishi mumkin.

2. Kognitiv Rivojlanish

2.1. Kognitiv Moslashuvchanlik:

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilda fikrlash va o'rganish jarayonlari orqali kognitiv rivojlanish kechadi.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Ikkita tilni o'zlashtirish kognitiv moslashuvchanlikni oshiradi. Ular til o'rtasida almashish, turli kontekstlarda mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlariga ega bo'ladilar.

3. Akademik Ko'rsatkichlar

3.1. Matematika va Mantiq:

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilda o'rganish matematika va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda oddiyroq yo'l beradi.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Tadqiqotlar ko'rsatganidek, ikki tilli bolalar ko'pincha matematik va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarida yuqori natijalarga erishadilar. Ularning kognitiv moslashuvchanligi bu sohalarida muvaffaqiyatga olib keladi.[4].

4. Ijtimoiy Va Emotsional Rivojlanish

4.1. Madaniy Ong:

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilli muhitda o'sgan bolalar o'z madaniyati va tili bilan cheklangan bo'lishlari mumkin.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Ikki tilli bolalar turli madaniyatlar va tillar bilan tanish bo'lishadi, bu esa ularning madaniy ongini oshiradi va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

4.2. Empatiya va Muloqot:

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilda muloqot qilish ularning o'z madaniyat va ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Ikki tilli bolalar ko'pincha yuqori empatiya va muloqot qobiliyatlariga ega bo'lishadi. Ular turli tillar va madaniyatlarda o'zlarini ifodalash va boshqalarni tushunish qobiliyatini rivojlantiradilar.[5].

5. Til Ko'nikmalari

5.1. Lug'at Boyligi:

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilda lug'at boyligi kengroq va chuqurroq bo'lishi mumkin.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Ikki tilli bolalar umumiy lug'at boyligiga ega bo'lishlari mumkin, ammo har bir tilda alohida so'z boyligi kamroq bo'lishi mumkin.

5.2. Metalingvistik Ong:

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilda metalingvistik ong darajasi cheklangan bo'lishi mumkin.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Ikki tilli bolalarda metalingvistik ong yaxshiroq rivojlanadi, chunki ular tilning tuzilishi va qo'llanilishi haqida ko'proq bilishadi.

6. Ta'limdagi Qiyinchiliklar

6.1. Boshlang'ich Bosqichdagi Qiyinchiliklar:

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilda ta'lim olgan bolalar boshlang'ich bosqichlarda kamroq qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Ikki tilli bolalar boshlang'ich bosqichlarda biroz qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, chunki ular ikkita tilni bir vaqtda o'rganishlari kerak. Biroq, uzoq muddatda bu qiyinchiliklar ortidan ko'plab foydalar keladi.

6.2. Til Almashish (Kod Switching):

• **Bir Tilli Bolalar:** Bir tilda kod almashish muammosi deyarli mavjud emas.

• **Ikki Tilli Bolalar:** Ikki tilli bolalar kod almashish holatlariga duch kelishlari mumkin, bu esa ba'zan ta'lim jarayonida muammolar keltirib chiqarishi mumkin.

Ikki tilli va bir tilli bolalar ta'limidagi farqlar ularning til, kognitiv, ijtimoiy va akademik rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ikki tilli bolalar ko'pincha kognitiv moslashuvchanlik, madaniy ong va metalingvistik ongda yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'ladilar, biroq boshlang'ich bosqichda ba'zi qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bir tilli bolalar esa tilni chuqurroq o'zlashtiradilar va boshlang'ich bosqichda osonroq o'qiydilar. Shu bois, ta'lim tizimlari har ikki guruhning ehtiyojlarini hisobga olib, ular uchun mos ta'lim usullarini ishlab chiqishi lozim.

Xulosa

Ikki tilli bolalarda tafakkur rivojlanishi bir qator ustunliklarga ega, jumladan, kognitiv, lingvistik, ijtimoiy va akademik sohalarda. Ikki tillilik bolalarning ijodkorlik, diqqat, metalingvistik ong va madaniy tushuncha qobiliyatlarini oshiradi. Biroq, har ikki tilli va bir tilli bolalarda individual farqlar mavjud bo'lib, ular bolalarning shaxsiy tajribalariga, ta'limga va oilaviy muhitga bog'liq bo'lishi mumkin. Shu bois, har bir bolaning rivojlanishi individual xususiyatlarga ega ekanligini hisobga olish muhimdir.

FOYDALANILAGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rahmonov A. Jumanazarov Yo. "Yosh va pedagogik psixologiya". Namangan. 2008 yil
2. Rogov E.A Nastolnaya kniga prakticheskogo psixologiya Moskva. 1999 yil
3. Umarova F. "Bola shaxsini rivojlantirishga yo' bo'lgan ta'lim".T: 2012 y.
4. L.Beknazarova. "Ijtimoiy-psixologik trening". Toshkent 2016.
5. Nishonova.Z.T. "Psixik taraqqiyot diagnostikasi". Toshkent Nizomiy nomli

TDP